

deline göre ele alınır. Meselâ tam delilik, tam bunaklık, baygınlık gibi ehliyeti tamamıyla kaldıran durumlarda kişinin gayri mümeyyiz çocuk hükmünde, edâ ehliyetini kısmen etkileyen durumlarda ise mümeyyiz çocuk hükmünde olduğu kabul edilir. Her bir ârzî durumun kaynağı ve mahiyeti farklı olduğundan bunların her birinin dinî ve hukukî sonuçları da Allah hakkı-kul hakkı, ibadetler-hukukî işlemler, sözlü-filî tasarruflar, inşa-i ihbarî tasarruflar gibi birtakım ayrımlar yapılarak incelenir. Bu konuda hâkim olan ortak temayül, Allah hakları konusunda akıl ve temyiz gücü bulunmadığı sürece muaf tutmak, kul ve toplum hakları konusunda ise kişiyi farkında olarak işlediği söz ve davranışlarından dolayı mümkün olduğunca sorumlu tutmak, ehliyetini etkileyen bu durumları bahane ederek başkasının haklarını ihlâl etmesine imkân vermemek, üçüncü şahısların haklarının korunması ilkesine öncelik tanımak yönündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Zekât", 66; Müslim, "Hudûd", 45-46; Serahsî, *el-Uşûl*, II, 332-353; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 83-86; Alâeddin ez-Semerkanî, *Mizânü'l-uşûl*, Bağdad 1987, II, 1035-1045; Âmidî, *el-İhkâm*, I, 138-145; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), III, 226-236; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 362-405; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 1357-1521; Teftâzânî, *et-Telvîh*, II, 161-200; Molla Hüsrev, *Mir'ât*, s. 318-363; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 32-33; *Düstur*, Birinci Teritib, İstanbul 1289, I, 280; *Mecelle*, md. 92, 986; *Hukûk-ı Âile Karamâmesi*, md. 4, 6-8; M. Yûsuf Mûsâ, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-âkd*, Kahire 1952, s. 316-360; M. Sellâm Medkûr, *Mebâhişü'l-hüküm 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1959, s. 235-324; Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî*, II, 734-831; M. Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-âkd*, Kahire 1977, s. 302-347; Abdülkerim Zeydân, *Fikhü'l-Usûl* (trc. Ruhi Özcan), Ankara 1979, s. 123-187; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âme li'l-mücebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1983, II, 354-417; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 177-194; Mahmûd Mecîd b. Suûd el-Kubeyssî, *eş-Şağîr beyne ehliyyetü'l-vücûb ve ehliyyetü'l-edâ*, Katar 1983; Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî, *Mebde'ür-rizâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 263-358; Hüseyin Halef el-Cübürî, *Avânzü'l-ehliyye 'inde'l-uşûliyyîn*, Mekke 1408/1988; Fahrettin Atar, *Fikhü'l-Usûl*, İstanbul 1988, s. 141-157; Zekiüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İ. Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 247-259; Abdülvehhâb Hallâf, "el-Ehliyye fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûni'l-vağ'iyeye", *el-Bahşû'l-ilmî*, sy. 20-21, Rabat 1972-73, s. 43-48; Mu.F., VII, 151-167; M. Akif Aydın, "Çocuk", *DİA*, VIII, 361-363.

ALİ BARDAKOĞLU

EHLÜ'L-BÜYÜTÂT

(أهل البيوتات)

Sâsânî ve Abbâsî devletlerinde bazı ileri gelen aileler hakkında kullanılan bir tabir.

Sözlükte "ev halkı" mânasına gelen bu tabir, Sâsânî devri asilzadeleri ve İslâm'dan sonra onların soyundan gelenler için kullanılmıştır. Sâsânî İmparatorluğu'nda devletin yüksek makamlarını ellerinde bulunduran aristokrat sınıflar arasında önemli yeri olan bu zümreye, Pehlevîce'de "hükümdar soyundan gelen prensler" veya "önemli ailelerin üyeleri" anlamında *vispuhran* deniliyordu. Ehlü'l-büyütâtın kistrânın tacını giydirmek, diğer aristokratlarla birlikte istediklerini tahta çıkarmak veya tahttan indirmek, ölüme mahkûm etmek, Nevruz kutlamalarında kistrânın yanında bulunmak, vergi ödememek gibi bazı imtiyazları vardı. Bu zümreye mensup olanlar, kistrâninkinden biraz daha küçük olmakla birlikte taç giyme hakkına da sahiptiler.

İslâm'ın ilk devirlerinde İran'ın Fars gibi bazı bölgelerinde, İranlı asilzadelerin soyundan gelenler hâlâ otoriteye sahiptiler ve saygı görmeye devam ettiler. Müslüman yazarlara göre devlet kademesindeki önemli mevkiler, eskiden olduğu gibi ehlü'l-büyütât adı verilen bir grup İranlı'nın elinde bulunuyordu. Bu aileler, İslâm öncesi İran'a ait önemli bazı kitap ve belgeleri özenle korumuşlardır. Mes'ûdî, 303 (915-16) yılında Fars bölgesindeki İstahr şehrinde asil bir İranlı ailenin elinde (عند بعض أهل البيوتات), Sâsânî kistrâlarına ait portre ve biyografiler de dahil olmak üzere bazı önemli malzemeleri ihtiva eden çok büyük bir kitap gördüğünü nakleder (*et-Tenbîh*, s. 106). Devlet kademeleri genellikle asililerin elinde bulunduğundan bu tabir zamanla "bürokrat" mânasında kullanılmıştır.

Abbâsîler'in ilk asrında ise ehlü'l-büyütât (erbâbü'l-büyütât) tabiri, nesebi Peygamber ailesine veya Kureys'e ulaşmakla birlikte Hâşimîler'den olmayan âyan hakkında kullanılmıştır. Bunlara halife tarafından maaş bağlanırdı. Ancak maaşları, kendilerine "ehlü'l-halife" denilen ve Benî Hâşim'e mensup olanlarınkinden daha azdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *el-Ahbârü't-tvâl* (nşr. Guirgas), Leiden 1888, s. 52, 57, 112; Ya'kûbî, *Târîh*, s. 198; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 858, 859, 862, 864, 866, 962, 1046; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, Leiden 1967, s. 106; Bel'amî, *Târîhnâme-i Taberî* (nşr. Muhammed Rüşen), Tahrân 1366/1987, I, 490; Birûnî, *el-Âşârü'l-bâkıyye 'ani'l-kur'âni'l-hâliyye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 218; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahrân 1314 hş./1945, s. 187; C. Zeydan, *Târîh*, V, 26-27; A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhagen 1944, s. 103-110; Dayfullah Yahyâ ez-Zehrânî, *en-Nafakât ve idâretühâ fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Mekke 1406/1986, s. 181-194; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 208-209; Dihhudâ, *Luğatnâme*, V, 526.

AHMED TEFAZZÜLİ

EHLÜ'L-HAL ve'l-AKD

(أهل الحل والقد)

Devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili olan heyet anlamında İslâm hukuku terimi.

Arapça'da hall "düğümü çözmek", akd "bağlamak, düğümlemek" anlamına gelir. Ehlü'l-hal ve'l-akd teriminin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren "ehlü'ş-şurâ, ülü'l-emr, ehlü'l-ilm", daha sonraki devirlerde de "ehlü'l-ictihâd" gibi birbirine yakın anlamlar taşıyan tabirlerin devlet yönetimiyle ilgili birer kavram olarak kullanılmaya başlandığı, ehlü'l-ictihâd ve ehlü'l-hal ve'l-akd terkiplerinin ise Şîa ile Ehl-i sünnet arasında imâmet, halifenin iş başına getiriliş usulü ve meşruiyeti konularının tartışılmasıyla birlikte literatüre girdiği söylenebilir. İsnâaşeriyye Şîa'sı nassa dayalı bir imâmet görüşü ileri sürmüştür. Buna göre Hz. Peygamber kendisinden sonra devlet başkanı olarak Hz. Ali'yi açıkça belirlemiş, ondan sonraki dönemlerde de her devlet başkanı bir önceki tarafından tayin edilmiştir. Ehl-i sünnet ise halifenin ümmetin hâkimiyetini temsil ettiğini ve ümmetin seçimiyle iş başına gelmesi gerektiğini kabul etmiş, bu arada ilk dört halifenin meşruiyetini de koruyan bir esneklikle devlet başkanını ehlü'l-hal ve'l-akd denilen grubun belirlemesi gerektiğini ağırlıklı olarak işlemeye başlamıştır. Bu kavramın V. (XI.) yüzyıldan itibaren hem kelâm hem de "el-ahkâmü's-sultâniyye" türünde fıkıh kitaplarında görülmeye başlanması bu sebeptir (Eş'arî, s. 459;